

SON ERETNALI SULTANI II. MEHMED BEY'İN MEZAR TAŞI

MEHMET ÇAYIRDAĞ

Kayseri'de Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad'ın inşa ettirmiş olduğu Sultan Hanı'nın içerisinde Selçuklu lahit tarzında mermer bir mezar taşı bulunmaktadır. 2007 yılında Vakıflarca yarım kalmış restorasyonuna devam edilen Han'ı¹ son ziyaretim esnasında, odalardan çıkarılarak avluya konmuş olan mezar taşını inceleme imkânını buldum ve taşın son Eretnalı Sultanı II. Mehmed Bey'e ait olduğunu hayretle gördüm. 176x37x21 cm ebadında olan ve üst tarafı çok yıpranmış halde bulunan taşın üst iki sırasında ve bir yanında Besmele ve Kur'ân-ı Kerim'den bir âyet (el-Bakara, 255. âyet) yazılmıştır (Şekilde 1., 2. ve 3. yüzler):

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ
سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ
عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ
عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا
وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

Tercümesi: Râhman ve Râhim olan Allah'ın adıyla. Allah, O'ndan başka tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yarattıklarını gözetip durandır. Göklerde ve yerde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaata edecek kimdir? Onların işlediklerini ve

¹ Klasik Selçuklu tarzında, kapalı ve açık mekânlı olarak iki bölümlü, açık avlu ortasında köşk mescidli olarak inşa edilmiş olan Kayseri Sultan Hanı, Kayseri – Sivas yolunun 40. km.sinde olup Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykübâd tarafından 1232–1236 yılları arasında yaptırılmıştır (Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*. İstanbul 1973, s.155; Kurd Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray Des 12. Jahrhunderts*, Teil I, Berlin 1961 s.88; Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, Çev. A. Akif Tütenk, Ankara 1954, s.107–113.). Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Sultan Hanı köyünde bulunan bu çok önemli kültür varlığı, çevredeki insanlar tarafından taş ocağı olarak kullanılarak kısmen tahrip edilmiş; Vakıflarca geçmiş yıllarda başlatılan restorasyon, mülkiyet meselesi yüzünden ve ilgisizlikten yarım kalmış iken, Vakıflarda görev yaptığımız esnada binanın vakıf kayıtlarını bularak, diğer birçok eserle birlikte mülkiyet, maliye hazinesinden Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmek suretiyle eserin onarımının devamı sağlanmıştır.

işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. Hükümranlığı gökleri ve yeri kaplamıştır. Onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür. Allah her zaman doğruyu söyler.

Taşın diğer alt yüzünde (Şekilde 4)

هذا روضة المرحوم المغفور السعيد الشهيد المحتاج الى رحمة
ربه العلي محمد بن محمد السلطاني نور الله قب رهما
birinde üstte (Şekilde 5) غر ..... , altta (Şekilde 6) رمضان diğer baş yüzde üstte
(Şekilde 7) سنة اثنى , altta (Şekilde 8) تسعين وسبعمانه yazılmıştır.

Tercümesi: Bu cennet bahçesi (kabir) merhum, günahları bağışlanmış, mutlu, şehit, Yüce Rabb'in rahmetine muhtaç, sultan ailesinden Mehmed'in oğlu Mehmed'indir. Allah her ikisinin de kabirlerini nurlandırсын. Yedi yüz doksan iki senesi Ramazan ayının başında (vefat etti.)

Hicri 792 senesi Ramazan ayının başı, Miladi 1390 yılı Ağustos ayının 13'üne tekabül etmektedir. Taşın silinmiş yerleri kitabe metninin anlaşılmasına önemli bir tesirde bulunmamıştır.

Bu mezar taşını daha önce görüp inceleyen, Kayseri Müzesi'nin 1938 ve 1939 yıllarında müdürlüğünü yapan Naci Kum, Türk Tarih Kurumu'na yazma olarak teslim ettiği ve Kurum'da yazma eserlerin 564. numarasında kayıtlı "Kayseri Kitâbeleri" isimli eserinin 153. sayfasında mezar taşını "Kayseri-Sivas şosesi üzerindeki Sultan Hanı Kervansarayının önündeki mezarlık harâbesinde bulup müzeye naklettiğini" ifade ediyorsa da taş halen han içerisinde muhafaza edilmektedir. Merhum araştırmacı mezartaşının tarihini 796 olarak okumuş "Es-Sultani" ibaresini de "Sultan Hanlı" olarak değerlendirmiş, böylece mezar taşının sahibinin Eretnalı Sultan ailesine ait olabileceğini düşünmemiştir. Yine onun tesbitinde bazı küçük okuma hataları olduğu gibi mezar taşında yazılı âyetten de bahis bulunmamaktadır.

Eretnalıların, bir yıldan az sultanlık mevkiinde kalabilen son sultanı II. Mehmed hakkında kaynaklarda şu bilgiler verilmiştir: Devrin kaynağı olan *Bezm ü Rezm'e* göre II. Mehmed'den önce sultan bulunan ve adı geçen kaynakta babası olarak belirtilen (zaten bu kaynak Sultan'ın Mehmed ismini hiçbir zaman anmamıştır) Sultan Alâeddin Ali, kendisine vezir olarak tayin etmiş olduğu meşhur Kayseri Kadısı Burhaneddin Ahmed'le birlikte 1380

yılında çıkmış oldukları son Amasya seferinde ordu ile birlikte Kazâbâd (Kazova)'a geldiklerinde hastalanmış ve 782 yılının Cemâziye'l-Evvel (Ağustos 1380) ayında hayata gözlerini yummuştur². Cenazesi önce Tokat'a taşınmış, sonra da mezar taşına göre Kayseri'deki, dedesi I. Alâeddin Eretna'nın yaptırmış olduğu Köşk Medrese diye anılan hankâhta (tekke) bulunan, Eretnalıların aile mezarlığına (anıt kabirleri, kümbet) defnedilmiştir³. Alâeddin Ali Bey'in ölümü üzerine devlette ortaya çıkabilecek muhtemel karışıklıklara karşı tedbir almak için başkent Sivas'a dönen vezir Kadı Burhâneddin burada küçük yaştaki veliahd şehzâdeyi (Mehmed) saltanat tahtına oturarak ölen sultan için gerekli dini törenleri yerine getirdi⁴. Ona nâib olarak da eski Selçuklu hânedanından, Şarkî Karahisar hâkimi Kılıçarslan'ın tayinini sağladı. Bir müddet sonra Kılıçarslan'la arası açılan Kadı Burhâneddin, onu ve yakınlarını ortadan kaldırarak küçük sultanın nâibliğini kendi üzerine aldı. Nâib ve vezir olarak esasen devletin bütün işlerini elinde tutan ve bu arada ortaya çıkan tehditlere karşı birçok muvaffakiyetler elde eden Kadı Burhâneddin nihayet 1381 yılı sonbaharında küçük sultanı bertaraf ederek Eretna ailesinin saltanatına son verip kendisini doğrudan sultan ilan ederek, âdet üzere adına ülke şehirlerinde hutbe okutup sikke kestirdi ve durumu etrafındaki hükümdarlara bildirdi⁵.

Bir yıldan az saltanat süren son Eretnalı Sultanı II. Mehmed, veziri ve nâibi Kadı Burhâneddin tarafından saltanattan uzaklaştırılmıştır. Babasının

² Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdi, *Bezm ü Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s.173, 174; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas - Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti ve Sivas ve Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *Belleten*, C. XXXII, No: 126, Ankara 1968, s.183; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, Ankara 1970, s.42; Kemal Göde, *Eretnalılar (1327-1381)*, Ankara, 1994, s. 125.

³ Ali Bey'in mezar taşının Kayseri'de Köşk Medrese içinde bulunduğunu Kayseri mirilvârlığı da yapan XVI. yüzyılın meşhur Osmanlı yazarı Gelibolulu Mustafa Âli, "*Füsûlü'l-Hall ü Akd*" isimli eserinde ve Eretnalılar hakkında XVII. yüzyılda müstakil bir risale yazan Kayseri müftüsü İnaletullah Efendi'nin belirttiği gibi, şimdi Kayseri Müzesi'nde bulunan mezar taşı, tarafımızdan da ilk defa neşredilmiştir, Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devrine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (Prof. Dr. Şahabeddin Tekindağ Armağanı), S.35, s.512-514; ayrıca Kemal Göde, *Eretnalılar*, s.161.

⁴ *Bezm ü Rezm*'de Mehmet Bey'in ismi verilmez. Burada ve bundan sonraki kayıtlarda şehzade hep "Ali Bey'in oğlu" olarak geçecektir. Burada da "Ali Bey'in 7 yaşındaki oğlu" olarak yazılmıştır, *Bezm ü Rezm*, s.175.

⁵ *Bezm ü Rezm*, s.175-238; Uzunçarşılı, s.198; Yücel, s.59-60; Göde, s.139. Bu arada bir yıldan az sultanlık mevkiinde bulunan II. Mehmed adına da sikke kestirilmesi gerekir ise de adı geçene ait herhangi bir sikkeye bu güne kadar tesadüf edilememiştir, Mehmet Çayırdağ, "Eretnalı Beyliğinin Paraları", *Belleten*, CLXIV, S.240, s.435-452.

ve hânedânın hatırına Kadı Burhâneddin'in, onun hayatına dokunmadığı ve Sivas'ta göz altında tutmuş olduğu anlaşılmaktadır. Onun saltanattan uzaklaştırılmasından sonra hakkındaki ilk bilgi 1387 yılında Sivas'ta bir kısım eşrafın onu tekrar tahta oturtmak üzere, saltanatı ele geçirme teşebbüsüne dairdir. 1387 ilkbaharında Kadı Burhâneddin Sivas yakınında, meşhur Köseadağ yaylağında dinlenirken, başkent Sivas'ta Mehmed Bey'in etrafında toplanan muhalifleri, onu tekrar tahta çıkarmak için teşebbüse geçtikleri haberini aldı. Mehmed Bey'in etrafında, Kadı Burhâneddin'in yakını olup ihsanlarda bulunduğu bendelerinden Sarraf Bâyezid, Ahi Mehmed, Ahi Nasreddin, Emîr-i Hac ve bir Hıristiyan din adamı bulunuyordu. Mehmed Bey Sultan olduğu takdirde bunlara birçok makam ve rütbe vaatmişti. Kadı Burhâneddin, kendisine karşı olan bu hareketi pek ciddiye almayarak, bulunduğu yerden gönderdiği bir adamı ile isyanı bastırmış, elebaşları huzuruna getirtip sorgulayarak onları çeşitli cezalara çarptırmış, ancak yine hânedâna hürmeten Mehmed'i öldürmeyip hayatını bağışlamıştır⁶.

Bezm ü Rezm'e göre bu hareket, Mehmed Bey'in Sultan'a karşı giriştiği ilk teşebbüs değildi. Nitekim bu hâdiseler anlatıldıktan sonra kaynak "Ali Bey'in oğlu ikinci defadır Sultan'a ihanet edip hainlerle işbirliği yapıyordu" ifadesini kullanmıştır (s.306). Bu ifadeden anlaşıldığına göre kaynakta 243. sayfada "Ahi Nevruz'un Bir Grup Fesat Ehli İle Birleşerek Suikast Düzenlemesi ve Sultan'ın (Kadı Burhâneddin) Onların Niyetinden Haberdar Olması" başlığı altında anlatılan saltanatın ilk yılındaki suikast teşebbüsü, onun karıştığı ilk hareket olmalıdır. Plana göre devrin ileri gelenlerinden Ali Paşa, Ahi Nevruz ve Mahmud Fic, Kadı Burhaneddin'i öldürecekler; Ali Paşa'ya ölen Eretnalı sultanı Ali Bey'in hanımını nikâhlayacaklar ve II. Mehmed Bey'i de sultan ilan edeceklerdi. Ancak Kadı Burhâneddin daha önce muhbirler vasıtasıyla bu plandan haberdar olduğu için teşebbüs başarıya ulaşamamıştır.

Kadı Burhâneddin'e karşı Mehmed Bey'in içinde bulunduğu üçüncü teşebbüs, ikincisinden bir yıl sonra yani H.790 / M.1388 yılında meydana gelmiştir. İsyân eden Memlûkluların Malatya nâibi Mintaş'ı himayesine alarak Malatya'yı ülkesine dahil etme teşebbüsünde bulunan Kadı Burhâneddin'e karşı, Memlûkluların Sultanı Berkük, Halep nâibi Yelboğa kumandasında bir ordu sevk etmişti. Kadı'nın rakipleri bulunan Amasya emiri Ahmed Bey, Erzincan emiri Mutahharten ve Kayseri hâkimi Ömer oğlu Cüneyd de

⁶ *Bezm ü Rezm*, s.302-306; Uzunçarşılı, s.200; Yücel, s.85-87; Göde, s.140.

Memlûkluları bu sefere teşvik etmişlerdi. Ordusu ile gelip Sivas'ı muhasara eden Yelboğa'ya karşı Kadı Burhâneddin şehri kahramanca savunmuş, ancak sık sık şehirdeki muhaliflerinin, düşman ordusu ile işbirliği edecek şekilde ihanetleri ile karşılaşmıştı. Muhasaranın uzaması ve başarısızlık sebebi ile geri dönme kararı alan Yelboğa'yı Ahmed Bey, Cüneyd ve Eretna oğlu (II. Mehmed) savaşa devam etmesi için teşvik ediyorlardı⁷. Neticede Yelboğa bu zorlu direniş karşısında Kadı Burhâneddin'le bir anlaşma yaparak muhasarayı terk edip ülkesine dönmek zorunda kalmıştır.

Mehmed Bey'in isminin geçtiği olaylar bunlardan ibarettir. Devrin Memlûkluk kaynakları da onun hakkında şu bilgileri vermektedirler: İbn-i Hacer, *ed-Dürrerül-Kâmine fi A'yân-i Mi'eti's-Sâmir*e ve *İnbâ'ü'l-Gumr fi Ebna'i'l-Ömr* isimli eserlerinde Mehmed Çelebi'nin (II. Mehmed) 792 H. (1390 M.) yılında (Yelboğa'nın Sivas'ı muhasarasından iki yıl sonra) Kadı Burhâneddin tarafından öldürüldüğünü yazar. İbn-i Haldun da aynı görüştedir⁸. İbn-i Haldun bu konuda "Sivas'ta 780/1378 yılından beri Eretna oğlu soyundan bir çocuk hükümdar bulunuyordu. Babasının vasiyeti üzere şehrin kadısı vasi ve vekil oldu. Bu kadı o çocuğu 792/1380 yılında öldürdü ve oranın hükümdarı oldu" demektedir. İbn-i Hacer ise, "Emîr Muhammed'in oğlu Emîr küçükken hükümdar olarak öldürülmüştü" demektedir. el-Makrizî, *Kitabü's-Sülûk li-Ma'rifet-i Düvel-i'l-Mülûk* adlı eserinde aynı şekilde Muhammed'in (Ali Bey'in babası) 780/1378'e kadar hükümet ettiğini yazarak Ali Bey'i anmaz ve yerine Muhammed'in oğlunun tahta geçtiğini belirtip Sivas Kadısı Burhâneddin'in buna haksızlık edip hükümeti ele geçirdiğini yazar. *el-Menhelü's-Sâfi ve'l Müstevfi Ba'de'l-Vâfi*'de ise "Eretna'nın çocuklarından Muhammed 780/1378'de öldü. Çocuklarından birisi yerine hükümdar oldu. Kılıç Arslan hükümet işlerini idare ediyordu. Bir süre sonra Sivas kadısı buna haksızlık ederek yerine geçip hükümdarın işlerini yükledi" diye yazmaktadır. *Subhu'l-A'şâ fi sinâ'ati'l-İnşâ* ise "Eretna oğlu Muhammed 766/1364 yılında orada bulununcaya kadar evlatları orayı istilâ etti. 780/1378 civarında ölünceye kadar orada kaldı. Küçük bir çocuk bıraktı. Devletin beylerinden biri olan Kılıç Arslan çocuğun nâibi oldu ve onu korudu. Sonra Sivas hâkimi Kadı İbrahim (Burhâneddin) çocuğa hıyanet etti. 792/1390 yılında çocuğu öldürdü ve Sivas'ı eline geçirdi" ifadelerini zikretmektedir⁹.

⁷ *Bezm ü Rezm*, s.325 - 329; Uzunçarşılı, s.202-209; Yücel, s.100. Yaşar Yücel'in eserinde 1388 Milâdi yılının karşılığı 790 olacakken 799 senesi olarak gösterilmiştir.

⁸ Uzunçarşılı, s.187.

⁹ İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) - Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, Recep Toparlı, Sivas 1998, s.91.

Görülüyor ki *Bezm ü Rezm*'in II. Mehmed Bey'den isim belirtmeden sürekli "Ali Beyin oğlu" olarak bahsetmesine rağmen devrin Memluklu kaynakları, babasının adının Muhammed ve ölüm tarihinin de 792/1390 olduğunu ittifakla belirtmektedirler. Bu da mezar taşındaki kayıtlara uygun düşmektedir.

Bütün bu bilgilerden sonra Eretnalıların son sultanı II. Mehmed hakkında şu tesbitler ortaya çıkmaktadır. II. Mehmed, Ali Bey'in oğlu değil onun da babası olan Mehmed Bey'in (saltanatı 1352–1365) oğlu, yani Ali Bey'in kardeşidir. Devrin kaynağı *Bezm ü Rezm*, hayret edilecek şekilde, bu konuda yanlış bilgi vermektedir. Kadı Burhâneddin onu sultan yaptığı yıl hükümdarlıktan alarak kendisi saltanata geçmiş fakat onun da hayatına dokunmamıştır. Ancak Mehmed Bey, Kadı Burhâneddin'in devletteki muhalifleri tarafından sık sık istismar edilerek Kadı Burhâneddin'e karşı başlattıkları hareketlerde, meşruiyet kazanmak için tekrar saltanata geçirme teşebbüslerine âlet edilmiş, son olarak 1388 yılındaki Sivas muhasarasında, onlarla birlikte hareket edip düşmanla işbirliği yapmıştır. Anlaşıldığına göre bu hadiseden sonra da Kadı Burhâneddin onu derhal öldürtmemiş ve Kayseri'deki Sultan Hanı'na hapsedmiş ve iki yıl sonra, yani 1390 senesinde orada vefat etmiş, cesedi hanın yanındaki mezarlığa defnedilmiştir. Bizi bu kanaata sevk eden husus, mezar taşında sultan olarak anılmamasına rağmen yine de "merhum, mağfur, said, şehid" gibi övgü sıfatlarının yazılmış olması ve sonunda da "Es-Sultânî", sultan ailesinden olduğunun ilave edilmiş bulunmasıdır. Kendisinden evvel sultan olan Ali Bey'in mezar taşında da, herhalde Kadı Burhâneddin döneminde yazılmış olduğundan sultan unvanı bulunmamaktadır¹⁰. Nihayet Mehmed Bey'in cenazesinin, Sultan Han'ına 40 km. mesafedeki Kayseri merkezinde bulunan ve dedesi Alâeddin Eretna'nın 1349 yılında yaptırmış olduğu Köşk Medrese¹¹ içindeki aile türbesi (kümbet) ne nakline imkân bulunmadığı veya müsaade edilmediği anlaşılmaktadır.

¹⁰ Çayırdağ, *Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devrine Ait Bazı Kitabe ve Mezartaşları*, s.513.

¹¹ Köşk Medresesi ve kümbeti için bakınız Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Haz. Kemal Göde, Ankara, 1982 s.132-140; Gabriel, s.76-79; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri Köşk Medresesi'nin Hankâh (Buk'a) Olduğu Hakkında 1657 Yılında Alınan Mahkeme Kararları", *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, Bildiriler*, Kayseri 2002, s.259–281.

Resim 1- Restorasyon halindeki Kayseri Sultan Hanı Portali

Resim 2- Mehmed Bey'in Mezar Taşının 1. ve 3. yüzü

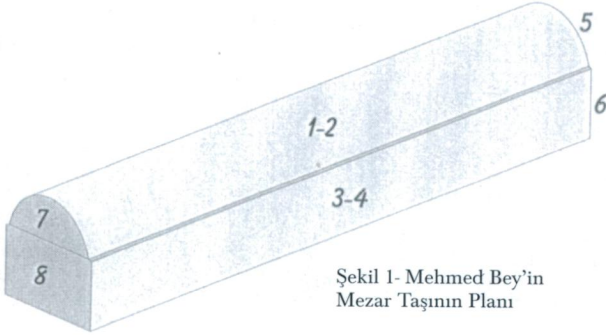
Resim 3- Mehmed Bey'in Mezar Taşının 2. ve 4. Yüzü

Resim 4- Mehmed Bey'in Mezar Taşının 5. ve 6. yüzü

Resim 5- Mehmed Bey'in Mezar Taşının 7. ve 8. yüzü

Şekil 1- Mehmed Bey'in Mezar Taşının Planı